

De lege ruimte

Spelen met wat er is door middel van Developmental Transformations.

Marc Willemsen is docent aan de opleiding Creatieve Therapie van de Hogeschool Utrecht. Hij is geregistreerd dramatherapeut, psychodramatherapeut, groepswerker (NVGP) en een graduate in DvT. Als supervisor is hij verbonden aan LSV. Hij leidt stichting DvT-Noord en is initiator van praktijk Het Speelvlak.

Eva Boorsma is dramatherapeut in het voortgezet speciaal onderwijs bij Horizon jeugdzorg en onderwijs. Daarnaast is zij actief in praktijk Het Speelvlak. Ze is een graduate in DvT en co-director van stichting DvT-Noord.

Inleiding

Het creëren van een ruimte waarin spel op een therapeutische wijze ingezet wordt vraagt specifieke aandacht. Het gaat dan onder andere over ligging, de plaats van de wachtruimte, bouwtechnische aspecten, de inrichting en het spelmateriaal. Over het laatste is het gangbare idee dat een goed geoutilleerde ruimte een behoorlijke diversiteit aan materiaal herbergt. Vanuit de therapeutische rationale dat de cliënt een maximale mogelijkheid wordt gegeven om zijn of haar visie, concept van het leven, van mensen, van zichzelf, in speelse vormen gestalte te geven (Groothoff, Jamin, De Beer-Hoefnagels, 2009). In de therapeutische methode Developmental Transformations (DvT) wordt echter daarvoor uitgegaan van het belang van een (bijna) lege ruimte. Om dat inzichtelijk te maken wordt eerst kernachtig ingegaan op de theorie en methodiek van DvT. Vervolgens wordt de specifieke interventie variëlatie beschreven. In een casus wordt geïllustreerd hoe DvT ruimte geeft om zonder gebruik van materiaal te spelen met wat er is. DvT wordt niet alleen succesvol toegepast voor uiteenlopen-

de hulpvragen van kinderen, maar ook van jongeren en volwassenen.

Developmental Transformations (DvT)

DvT is in de zeventiger jaren in de Verenigde Staten ontwikkeld door David Read Johnson. Het gaat in DvT om een belichaamd, esthetisch en relationeel ontwikkelingsproces van transformatie in een denkbeeldig speelvlak. In dit speelvlak komen de dramatherapeut en cliënt in elkaars aanwezigheid tot spontaan spel (vrije improvisatie). Het is belichaamd in het appèl dat wordt gedaan op (fysiek) waarnemen en (door-)voelen, esthetisch vanwege de expressie binnen een kunstvorm, relationeel omdat het ontstaat vanuit de interactie, een ontwikkelingsproces daar de voortgang gebaseerd is op hetgeen zich daarvoor heeft afgespeeld, en een proces van transformatie doordat de cliënt wordt uitgenodigd, gestimuleerd en gesteund om ervaren gevoelens en gedachten in het spel in te brengen, kort door te spelen, en vervolgens weer los te laten opdat nieuwe beelden kunnen ontstaan (Johnson, 2009).

De therapeut werkt in een lege ruimte met vloerbedekking of groot vloerkleed, kussens en een witnessing-circle. De ruimte is leeg omdat de nadruk ligt op het directe (spel-)contact tussen de cliënt en de therapeut met zo min mogelijk tussenkomst van materiaal. In die lege ruimte creëert de therapeut op zorgvuldige wijze en regelmatig in kleine ontwikkelingsstappen samen met de cliënt een denkbeeldig speelvlak. In dit speelvlak geldt de overeenkomst dat alles wat zich tussen de therapeut en cliënt afspeelt, spel of doen-alsof is. Daarnaast is er een aantal spelafspraken, zoals de afspraak dat therapeut en cliënt elkaar niet moedwillig werkelijk pijn zullen doen (er kan wel gespeeld worden met representaties van pijn) en dat zowel therapeut als cliënt spelimpulsen kunnen geven waardoor rollen, interacties en spelrelaties transformeren. De witnessing-circle is een klein rond vloerkleed aan de rand van de ruimte. Het geeft de therapeut de mogelijkheid om zich buiten het spel te plaatsen en de cliënt te observeren. Er is aan het begin en aan het einde van de therapie sessie een terugkerend ritueel, zodat voor de cliënt de grens tussen het imaginaire speelvlak en de wereld daarbuiten helder wordt gemarkeerd.

De dramatische conversatie

De therapeut is in het speelvlak gefocust op de spelinteractie met de cliënt en de voortdurend veranderende schakeringen in hun dramatische conversatie. In deze dialoog is er aandacht en ruimte voor de waarneming,

de inleving en beleving, de afweging en de expressie of handeling. De patronen of repetities in de dramatische conversatie onthullen de mogelijke kwetsbaarheden in aanleg, hechtingschema's, affectieve en cognitieve copingstrategieën, identiteitsontwikkeling en betekenissen die (on-)bewust aan levensgebeurtenissen zijn gegeven (Willemsen, 2017).

De therapeut stelt zich gedurende de gehele behandeling niet op als coach aan de zijlijn of als regisseur, maar als actieve medespeler. Sterker, de therapeut neemt de rol aan van een belichaamd 'speelobject', de therapeut wordt zo het interactieve en vormbare (projectie-)materiaal van de cliënt. De belangrijkste taak van de therapeut is om aan te sluiten bij de cliënt en een speelvlak te creëren. Vervolgens probeert hij het speelvlak in de dramatische conversatie langzaam maar zeker uit te bouwen. In DvT wordt voor dit geleidelijk ontwikkelen, uitbouwen of oprekken gebruikgemaakt van de techniek varielation.

Varielation

Het speelvlak in DvT is als het ware een 'container' die voldoende veiligheid biedt om vanuit de vrije improvisatie de meest uiteenlopende beelden en daarbij behorende gevoelens en overtuigingen spontaan omhoog te laten komen. Omdat de beelden kunnen transformeren en worden losgelaten geeft het spel de cliënt de mogelijkheid om in een opkomend (meer of minder fantasierijk) verhaal

te stappen, dit kort door te spelen en er weer uit te stappen. De therapeut monitort de spanning en regulatie van de cliënt en is indien nodig daarin ondersteunend. Op deze manier worden mogelijke (angst-)responsen in de dramatische conversatie wel geactiveerd, maar raakt de cliënt er niet door overspoeld (Willemsen, 2014). Het speelvlak houdt stand.

Varielation is wendingen geven aan het spel gebaseerd op hetgeen de therapeut in de dramatische conversatie opvalt. Ofwel hetgeen de cliënt onbewust in de expressie 'lekt'. De therapeut zal daarvoor de kleine bewegingen in het gezicht en in het lichaam detecteren, luisteren naar de toonaard plus het oprijzende affectieve spoor volgen en vervolgens (Willemsen, 2017):

- > de fysieke houdingen en gelaatsuitdrukkingen spiegelen of uitvergroten;
- > rollen innemen die daarbij aansluiten;
- > handelingen afmaken als de cliënt daarin stopt;
- > hetgeen speelt samen met de cliënt onderzoeken en vormgeven of het alleen benoemen;
- > en/of het linken aan de mogelijke onderliggende betekenis en context.

Varielation is ook het gericht variëren op wat de cliënt in het spel herhaalt of wat hij mogelijk als reactie verwacht. Karakter, scène, tekst, woord of gebaar worden (iets) afwijkend gespeeld (Johnson, 2014).

Casus

Christiaan is een jongen van 13 jaar met ASS problematiek. Hij gaat naar het Speciaal Voortgezet Onderwijs, Cluster 4, en is aangemeld voor dramatherapie omdat hij in de klas regelmatig op negatieve wijze aandacht zoekt. Zowel met medeleerlingen als docenten leidt dit tot conflicten. In de observatie van drie sessies van 45 minuten merkt de therapeut op dat Christiaan oogcontact vermijdt, afstand houdt en weinig initiatief neemt. Wanneer de therapeut initiatief neemt tot meer fysieke nabijheid komt er echter een glimlach vrij. De hypothese is dat hij een groot verlangen heeft tot contact, maar terughoudend, angstig en onhandig is om het contact tot stand te brengen. Het doel van de therapie is dat hij met meer vertrouwen het contact met de ander aan kan gaan en zich hier vaardiger in kan bewegen.

Door het ontbreken van materialen en de nadruk op het directe contact tussen cliënt en therapeut, ontstaan er in DvT voortdurend uitdagingen om nieuwe ervaringen op te doen en in het sociale contact te kunnen groeien (Boorsma, 2015). DvT is hierom voor Christiaan geïndiceerd en de behandeling wordt gestart.

Het speelvlak

Bij aanvang van de vierde sessie van de behandeling staan de therapeut en Christiaan, net als de voorgaande keren, stil bij de voorwaarden van het speelvlak. Uit de heen en weer

bewegingen die Christiaan ten opzichte van de therapeut maakt, ontstaat een spel waarin ze spelen met dichterbij komen en wegrennen. Christiaan heeft net de neus van de therapeut getikt. Christiaan geeft daarmee aan dat fysiek contact mogelijk is en de therapeut besluit dit gegeven verder te exploreren in het spel.

Th: 'Christiaan ik kom je tikken'.

C (met een glimlach op zijn gezicht): 'nee, nee, nee nee'. Het valt de therapeut op dat hij 'nee' zegt maar zijn non-verbale communicatie juist plezier uitstraalt. Ze kan zich voorstellen dat hij plezier heeft om de mogelijkheid getikt te worden, maar ook spanning te ervaren en zich er niet goed raad mee te weten. Ze vindt het nog te vroeg in het therapieproces om deze tweestrijd of de onderliggende betekenis van angst voor contact direct te benoemen. Ze besluit op speelse wijze te zoeken of er een manier is waarop ze hem zou kunnen tikken.

Th: 'jawel, ik kom er aan'. Ze komt met uitgestoken vinger langzaam dichterbij. Christiaan staat in de hoek, zegt opnieuw 'nee', maar met een hogere stem dit keer, terwijl hij langzaam aan ingesloten wordt door de therapeut. Hij ontsnapt onder haar arm door. De stem van de therapeut wordt ook hoger: 'jij wil zo graag dat je neus wordt aangeraakt'.

'Nee, nee nee' zegt Christiaan nu met lagere stem. De spanning lijkt op te lopen bij Christiaan. De therapeut heeft het idee dat deze benadering te direct en daarmee te spannend voor hem was. Ze besluit meer distantie

in het spel te brengen door een rol in te brengen die mogelijk aansluit bij de scene: ze verandert van houding, waarbij ze wat door haar knieën zakt en haar handen als klauwen uitsteekt: met een vervormde stem zegt ze: 'I'm going to get you! Ik ben een neusheks.' Christiaan loopt door de ruimte om de therapeut te ontwijken. Hij maakt een soort kikkerachtige geluiden. Christiaan blijft spelplezier houden in hoe de therapeut op verschillende wijzen achter hem aan zit.

Enkele sessies later is het speelveld gegroeid. Christiaan leert zich vrijer en vaardiger te bewegen in het spel en in het contact met de therapeut.

Christiaan speelt in stilte hoe hij in een auto naar zijn werk rijdt en daar aankomt. In bewegingen beeldt hij uit hoe hij met zijn pasje verschillende deuren opent en collega's groet om uiteindelijk achter een computer aan het werk te gaan. De therapeut benoemt als een voice over steeds wat hij doet. De voice-over geeft haar de kans verbaal contact met hem te houden. Ze heeft het idee dat hem direct aanspreken nog te veel spanning bij hem oproept. Ze varieert door op deze wijze aan te sluiten bij het spel van Christiaan. Ze is verrast door zijn (fysieke) spel en zijn mogelijkheden om vorm te geven, dit is nog niet eerder voorgekomen. Hij lijkt plezier te ervaren en de therapeut ziet weinig spanning bij hem. Ze besluit de spanning wat te verhogen door het contact te intensiveren.

Th: 'Eens even kijken wat hij op zijn computer aan het doen is.' (Ze loopt

naar hem toe en intensificeert daarmee het directe contact) 'Mag ik even met je meekijken?'

Christiaan steekt zijn duim omhoog. Het valt de therapeut in positieve zin op dat hij het directe contact zo goed kan verdragen en geen spanning opbouwt.

Th (nu niet meer als voice-over maar direct tegen Christiaan): 'oei, dat ziet er wel ingewikkeld uit. O, je neemt even de telefoon op. Volgens mij komt er een mailtje binnen. Ben je nog steeds vrolijk? O ja, ik zie weer een glimlach.'

Het valt de therapeut op dat hij wel reageert op de vraag of hij nog vrolijk is door te glimlachen, maar geen contact initieert. Ze herkent deze wijze van contact maken uit zijn dagelijks leven waarin hij vaak alleen is of negatief contact heeft met klasgenoten. Ze besluit dit onderwerp in het spel te brengen, om hem de kans te geven met dit onderwerp te spelen en mogelijk nieuwe ervaringen op te doen. Th: 'Wat heeft hij een heerlijk rustige werkomgeving, zo zonder vervelende collega's.'

Christiaan staat op, opent een deur met zijn pasje, gaat door de deur en sluit hem weer af met een pasje. De therapeut benoemt dit opnieuw. Dan kijkt Christiaan de therapeut aan en zwaait naar haar. De therapeut zwaait terug en beseft dan dat hij haar opgesloten heeft.

Th op verontwaardigde toon: 'Heb je mij nou opgesloten?! Christiaan!' Christiaan loopt in een vrolijk loopje en hardop grinnikend weg.

Uit deze voorbeelden blijkt hoe de therapeut in de dramatische conversatie nauwlettend de spanning van Christiaan volgt. Door middel van verschillende vormen van variation wordt het voor Christiaan mogelijk gemaakt in het spel te blijven en hier nieuwe ervaringen in op te doen. Gedurende het vervolg van het therapieproces is Christiaan steeds meer in staat om binnen het speelvak beelden omhoog te laten komen en daar samen met de therapeut vorm aan te geven. De docenten die betrokken zijn bij Christiaan geven aan dat hij inmiddels zowel met hen als met zijn leeftijdsgenoten vaardiger en op een positievere wijze contact zoekt en maakt.

Slotsom

In de dramatische conversatie is er aandacht en ruimte voor het lijfelijke, de waarneming, de inleving, de (onderliggende) assumpties of (kern-) overtuigingen, de betekenisgeving, de afweging en de expressie of handeling. In de beelden die in het speelvak ontstaan, lopen verhalen van verleden, heden en toekomst door elkaar heen. Omhoog komende situaties kunnen worden gedeeld, geëxploreerd en met behulp van variation getransformeerd en gereconstrueerd. Met als resultaat dat de cliënt 'meer dimensioneel' (realistischer) en 'meer dynamisch' (als doorgaand ontwikkelingsproces) tot zijn eigen levensverhaal komt te staan en vrijer in het moment kan bewegen. Spelen in een lege ruimte op basis van DvT biedt dan ook volop (ontwikkelings-) mogelijkheden voor uiteenlopende hulpvragen. <<

Literatuur

- > Boorsma, E. (2015). **In contact raken**. Tijdschrift voor vaktherapie, 2, 38-40.
 - > Groothoff, E., Jamin H., De Beer-Hoefnagels, E. (2009). **Spel in psychotherapie**. Assen, Van Gorcum.
 - > Johnson, D. (2014). **Trauma-Centered Developmental Transformations**. In D. Johnson & N. Sajani (Red.), *Trauma-Informed Drama Therapy: Transforming Clinics, Classrooms, and Communities*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
 - > Johnson, D. (2009). **Developmental Transformations: Towards the body as presence**. In D. Johnson & R. Emunah (Red.), *Current Approaches in drama therapy* (2e druk). Springfield, IL: Charles C Thomas.
 - > Willemsen, M. (in press). **Verstrikt in verwaarloosd verdriet: de methode Developmental Transformations en de spelinterventie variation voor het geïntegreerd behandelen van verlieservaringen**. In G. Claes, J. Maes, H. Modderman (Red.), *Ruimte maken voor verlies en rouw in therapie*. Acco, Leuven.
 - > Willemsen, M. (2014). **In dramatherapie spelen met het onspeelbare: developmental transformations voor het behandelen van chronisch getraumatiseerde kinderen**. Tijdschrift voor vaktherapie, 4, 10-17.
- > meer informatie over DvT
www.developmentaltransformations.nl
www.developmentaltransformations.com

